

Драгана Ј. Јањић*

*Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић
Међународни центар за православне студије, Ниш – Србија
e-mail: dragana.janjicka@gmail.com*

О ПРВИМ ЕПИСКОПСКИМ СЕДИШТИМА У ВРЕМЕ СВ. САВЕ**

Апстракт: Седиште епископа у зависности од територијално-административног значаја града и према јерархијском рангу положај катедре, регулише положај епископског седишта у циљу очувања епископског ауторитета. Епископије нове црквене организације постају манастири/киторске задужбине, наглашавају да разлике између епископије и игуманије постају ирелевантне у односу на потребе државе и Цркве.

Кључне речи: епархија, црквена јурисдикција, област, земља, типик

Политичка независност Србије и проглашење државе на ранг краљевине, 1217. године, формирало је предуслове за стицање аутокефалне Цркве.¹ У Никеји Сава је, 1219. године, добио достојанство архиепископа, поставши први црквени поглавар самосталне Српске цркве, с правом „да у својој области црвеној посвећује епископе, попове и ђаконе.”² Савиним повратком у Србију, почетком 1220. године, започиње његов рад на организацији Српске цркве, односно формирању мреже епископија на простору тадашње Српске државе. Не треба пренебрегнути чињеницу да су предуслови за стварање архиепископије и првог устројства Српске цркве започели доласком Светога Саве у манастир Студеницу, утемељењем Студеничке архимандрије и њеног прерастања у Жичку архиепископију.³ Наиме, оснивање манастира Студенице (XII век), у оквиру територијалног проширења Српске државе Стефана Немање, означава независност од Византије, али и основу постепеног црквеног устројстава.⁴

Савиним доласком у манастир Студеницу и преузимањем игуманства, уводи се нови вид управљања, утемељен на киторском праву царских/краљевских задужбина, где се манастирским типиком регулисала слобода манастира уз ограничено право мешања црквене власти, односно надлежног епископа.⁵ Састављањем типика штитила се аутономија манастира, посебно у случајевима када може доћи до сукоба црквене јурисдикције, што је захтевало да се рад на његовој изради приведе што хитније. С тим у вези, рад на изради Студеничког типика и питања везана за време његовог састављања у

* Виши научни сарадник

** Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (Ев. бр. 178028), који је одобрило и финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

1 Доментијан, 1938, 137. Петровић, 1986, 31-39. Мишић, Радић, 2017, 89-96.

2 Доментијан, 1938, 114-116. Теодосије, 1988, 194-196.

3 Теодосије, 1988, 203. Доментијан, 1938, 126. Мишић, Радић, 2017, 104-107. Ферјанчић, 1979, 65-72. Петровић, 1980, 173-206.

4 Подскалски, 2010, 427. Копривица, 2017, 14.

5 Троицки, 1935, 90-98, 106. Нерман, 1940, 348-352. Живојиновић, 1979, 17-18, 21.

науци је био предмет различитих дискусија. Време састављања Студеничког типика углавном се односе на период између 1199/1200. године, док су одредбе о архимандриту Сави унете у Студенички типик вероватно по добијању достојанства архимандрита (1204.г) пре Савиног одласка у Србију 1206. године, а у складу са канонима Цркве (10. правило, Сардика 343.г), са јасним циљем „да буде архијереј” уношењем одредаба о архимандриту, стварајући унапред основу за свој рад у Србији.⁶ Право да се искључује свака власт обласног епископа над манастиром Студеницом указује да Савино архимандритство представља почетак конституисања самосталне Српске цркве, израсле из аутономне Студенице (СТ. гл. 13), којим се означава прво по части црквеног достојанственика наспрам игумана других манастира једне области.⁷ Савино архимандритство са назнаком да буде архијереј, недореченим оставља питање евентуалног Савиног рукоположења у достојанство епископа пре одласка на Свету Гору, 1217. године (СТ гл. 13), и са одређеним знацима да се у достојанству епископа налазио током избора за архиепископа (1. канон Аπος.).⁸ Како би се очувала манастирска слобода, и заштитиле границе „његове јурисдикције” Сава, одређује српског владара, „да буде осветитељ и чувар овог светог манастира” (СТ гл.13), имајући за пример улогу византијског цара у очувању црквеног поретка.⁹ Помен шест игумана у Студеничком типичу, који учествују у избору студеничког архимандрита и то: Светог Ђорђа у Расу, Свете Богородице градачке, Светог Николе у Топлици, Светог Николе у Казновићима (Кончул), Светог Николе у Дабру и Светог Ђорђа у Дабру, представљаће окосницу мреже нове црквене организације, у новооснованој српској архиепископији.¹⁰ Подаци Савиних биографа о његовој ктиторској делатности недвосмислено употпуњавају чињеницу да је његова градитељска активност, носила идеју и намеру да од постојећих цркава неке установи као епископије 1220. године: „И друге цркве у свима изабраним местима почевши и сврши, и старе (цркве) утврди, а нове сазида”, о чему износи податке и Дечанска хрисовуља: „архиепископиу създа и, иниє многыє цркви оть начела създа, и оукрасивь постави вь нихь чьстыє моужи”.¹¹ У случају манастира Студенице, Студенички типик потчињава Студеницу власти српског краља и ослобађа је од епископске власти, док власт над манастиром припада ктитору-оснивачу и игуману-архимандриту у чијем избору учествује краљ (гл. 12. и 13).¹² Образац Студеничког типика и статус црквене аутономије биће проширен и на друге краљевске манастире у Србији, како потврђује и Жичка повеља (1220), са напоменом да над Светим Ђорђем у Расу, Светом Богородицом студеничком, светогорским манастиром (Хиландар) и Светом Богородицом градачком, немају никакаву власт епископије.¹³

Савини биографи Доментијан и Теодосије не помињу број епископија Српске цркве, већ само наводе да је Сава изабрао за српске епископе своје ученике „договоривши се и са благороднима у којим крајевима треба поставити епископе, и осветивши их сатвори их епископима и расписавши (предавши) крајеве отачаства

6 Доментијан, 1938, 90, 102. Теодосије, 1988, 159. Петровић, 1986, 11-20, 21-22. *Студенички типик*, 1994, 75. Милаш, 2, 2004, 117. Живојиновић, 1977, 64-66.

7 Доментијан, 1938, 114. Петровић, 1998, 40. *Студенички типик*, 1994, 73.

8 Петровић, 1995, 42-45. Доментијан, 1938, 110. Милаш, 2004, 1, 43-44.

9 Петровић, 1972, 8-10.

10 *Студенички типик*, 1994, 73. Јанковић, 1985, 23-24. Марковић, 1920, 40-75.

11 Доментијан, 1938, 102. Теодосије, 1988, 173. Miklosich, 1858, 91. Живојиновић, 1979, 21-22.

12 Троицки, 1935, 90, 108-109. Петровић, 1986, 36-38.

13 Соловјев, 1926, 21. Милаш, 1902, 715-716. Поповић, 1991, 50. Живојиновић, 2001, 211-214.

својега, посла сваког од њих у своју *енорију* (*ἐνορία*) – срп. нурија (9. правило Антиох. округ, област, парохија, епархија, место где само обитава¹⁴).

Доласком Светога Саве у Студеницу и преузимањем игуманства, на територији српске државе већ су деловале четири старе епископије Охридске цркве: Рашка, Призренска, Липљанска и Нишка.¹⁵ Упркос различитим мишљењима изнетим у науци, о броју новооснованих епископија, Српска архиепископија је била организована у десет епископија и са Жичом као епископијом и седиштем архиепископије, основано је једанаест епископија.¹⁶ Списак на основу ког се могу делимично установити прве епископије Српске цркве сачуван је у препису из половине XV века, познат под називом *Мѣста епископомъ срѣбскимъ*, у коме се помиње осам епископија: Зетска, Рашка, Хвостанска, Хумска, Топличка, Будимска, Дабарска и Моравичка.¹⁷

Приликом формирања нових епископија, потребно је напоменути да су епископске катедре углавном биле смештене у манастирима, задужбинама Стефана Немање или неког од чланова владајуће данастије: Топличке у цркви Св. Николе код Куршумлије, Хвостанске са црквом Св. Богородице код Пећи, Дабарске са црквом Св. Николе код Прибоја, Моравичке са црквом Св. Ахилија у Ариљу и Жичке, док је једино стара Рашка епископија била везана за град.¹⁸ Седиште епископије може бити смештено и у жупи, по којој епископија добија и име.¹⁹ Разлог постављању епископија при манастирима одражава стање разуђене територијалне урбанизације где манастирске цркве преузимају улогу саборних храмова, и сигурних места, а епископи – настојатеља манастирског братства, уз добро прорачунати црквени фактор о краљевским задужбинама независним од црквене и политичке власти. Наведено показује да Србија

14 Доментијан, 1938, 126. Теодосије, 1988, 203. Јевтић, 2005, 257. Lampe, 1961, 478.

15 Подскалски, 2010, 108. Мишић, 1997, 96, 99. Јанковић, 1985, 14, 26-30. Павловић, 1928, 126.

16 Калић, 1979, 29. Мишић, Радић, 2017, 104. Јанковић, 1985, 24-30. Ђирковић, 2001, 200. Мишић, 1997, 138. Благојевић, 2008, 12-13.

17 Šafarik, 1870 (2), 54. Разлог изостављања Призренске и Липљанске епископије из списка нових епископских седишта и поред напора историчара да одговоре на ово питање, не може се тачно установити, мада одређене назнаке у изворима, указују на континуитет живота ових епископских седишта у оквиру српске државе. Чињеница да се као липљански епископ у пљевљанском Синодику православља, помиње епископ Мавројан, за кога се сматра да је био грчког порекла, док списак рашких епископа почиње са Калиником, под чијом се јурисдикцијом налазио манастир Студеница, указује на могућност да су оба епископа прихватили Саву као легитимног црквеног поглавара с правом останка на њиховим епископским катедрама, у оквиру нове српске архиепископије. Потребно је напоменути да је приликом хиротоније епископа потребно најмање три епископа, што би указивало да је Сава имао онај минимум потребан за организовање Српске цркве (1. правило Ап.). Када је реч о Призренској епископији, вероватно да се као црквено седиште налазила унутар граница српске државе већ 1220. године, што потврђује и протестно писмо Димитрија Хоматијана, после протеривања грчког архијереја Нићифора, а разлоге треба тражити и у нерешеним канонско-правним питањима. У састав Савине црквене организације ушла је и стара Нишка епархија, чија се територија великом делом налазила под духовном влашћу, нове Топличке епископије, као и Хвостанска епископија, које као удео кнежевине појединих области унутар српске државе, повезане са династијом Немањића, представљају и подручје црквене јурисдикције ових епископских седишта. Милаш, 2004, 1. Ап. правила 43. Свети Сава, 1998, 150. Стефан Првовенчани, 1988, 72. Ђирковић, 2001, 200, Мишић, 1997, 138-139, 146. Исти, 1998, 96. Мошин, 1960, 304. Гардашевић, 1977, 31.

18 Милаш, 1902, 715-716. Свети Сава, 1998, 65, 66, 68. Стефан Првовенчани, 1988, 67. Живојиновић, 1979, 17-19, 21-22. Иста, 2001, 211-214. Мишић, 1998, 95, 102. Стефан Првовенчани, 1988, 77, 88. Острогорски, 1939, 103. Петровић, 1980, 195-202. Јанковић, 1985, 90, 157, 177. Поповић, 2001, 175-179. Благојевић, 2002, 14. Милосављевић, 2006, 17.

19 Благојевић, 2002, 21.

доста одступа од устаљеног права у Византији да ктитори не могу имати катедралне и епископске цркве. У зависности од густине насељености одређене области, подручје епископије било је или веће или мање.²⁰ Распоређивањем епископских катедри у склопу мреже насеља ван градова, запажа се да је установљени распоред црквених центара под духовном влашћу Српске православне цркве, по свему судећи следио традицију старе црквене организације (Охридске архиепископије), постајући гравитационе зоне у оквиру насељених места, а у склопу проширене рурализације градског простора.²¹ Епископско седиште може бити удаљено од урбаног центра, што омогућава оснивање новог, међутим, двосмислено схваћеног, који истовремено, топономастички, означава освећење катедралног храма, али и, административно, територијалну јединицу, где постојање епископске катедре није довољан услов да би се дефинисао град.²²

На организацију и консолидовање мреже српских епископија, имало је састављање и одабир одговарајућих византијских текстова црквено-правне садржине, попут *Законоправила Светога Сава*, без чије израде добијање црквене самосталности не би било могуће.²³

Епископска седишта имала су важну улогу у учвршћивању црквене организације. Распоред епископских катедри и простирање јурисдикцијске власти у територијалном погледу обухватала је све земље које су се налазиле у саставу средњовековне српске државе.²⁴ Сам појам *земља* може да подразумева територијалну одредницу са тачно утврђеним границама у означавању одређене историјске области, а која се непосредно подудара са црквеном јурисдикцијом једне епископије.²⁵ С друге стране, појам *област* (у латинском *potestas* или *provincia*) означава и дефинише се као простирање управе неког града, цркве или власти над одређеном територијом.²⁶ Црквена власт у односу на територију не може да буде у супротности са државом, односно за унутрашње црквено усторојство од важности је и територијално начело, ако се има у виду њена подељеност по областима у чијим границама црквене власти – епископи располажу својом јурисдикцијом: „Нека државним и грађанским облицима управе следеју и поредак Црквених парикија *ларокиа* (епископија)” (17. правило, IV Халк; 25. правило VI Трул).²⁷ Сам термин *ἐπαρχία* (14. и 34. Апостолско правило; правило 9. и 20. Антиох. (341); правило 4. I Ник. (325); правило 2. 6. II Конст. (381); 2. правило III Еф. (431), 17. правило IV Халкид. (425), одоговарао би у политичком термину географски заокруженом подручју, области, док би појам *ἐπισκοπείον, ἐπισκοπή*, осим јурисдикцијске области, означавао и седиште епископа, катедрални храм, сходно 6. правилу IV Халк. сабора, које каже: „Рукоположени мора бити тачно одређен или за једну цркву градску

20 Михаљчић, 1992, 114. Јанковић, 1985, 33. Тарановски, 1931, 97. Ђирковић, 2001, 206-207. Слијепчевић, 1, 1991, 90-91. Калић, 1979, 51. Благојевић, 2002, 21. Маринковић, 2009, 323. Lazzari, 2009, 636, 640. Петровић, 2016, 152-156.

21 Поповић, 2001, 175-178. Мишић, 1997, 138. Pani, 2009, 665-680, 687.

22 Lazzari, 2009, 639, 646. Kaplan, 2009, 527.

23 Троицки, 1953, 175-186. Петровић, 2002, Београд, 29. Мишић, 1998, 103. *Законоправило*, 2004.

24 Јанковић, 1985, 31. Благојевић, 2011, 163-165. Богдановић, 1, 1981, 315-321. Мишић, 1997, 134-135. Марковић, 2009, 22.

25 Мишић, 1997, 142. Тарановски, 1931, 241-242. Мишић, 1999, 457-458. Благојевић, 1991, 141-142. Ђирковић, 2001, 200.

26 Мишић, 1999, 457. Благојевић, 1992, 73.

27 Термин *ларокиа* употребљава се како за парохију тако и за епископију. Представља важан библијско-ранохришћански назив за Цркву, који указује на њен есхатолошки карактер, Црква Божија – *лар-окег* – привремено боравити (3. и 9. правило Антиохијског Сабора). Троицки, 2011, 396. Милаш, 2004, 1, 369-370, 506. Јевтић, 2005, 113, 254, 257. Благојевић, 2001, 21.

(ἐν ἐκκλῆσὶ πόλεως) или сеоску (κόμη) или за мученички храм (μαρτυρίῳ) или манастир (μοναστήριον)²⁸. Седиште епископа у зависности од територијално-административног значаја града и према јерархијском рангу положај катедре у односу на *oppida, vici, castella, municipia*, регулише положај епископског седишта у циљу очувања епископског ауторитета: „Никако, пак, не треба постављати епископа у какво мало место или мали град за који је довољан и један презвитер; „А не треба постављати у таквим местима епископа стога да се не омаловажи име и ауторитет епископа” (34. Апост. правилом, 1. правило Серд., 4. правила I. Ник. и 17. правилом IV Халк).²⁹ С тим у вези, 6. правило Халкидонског сабора као епископско седиште помиње и манастир, у циљу редовног богослужења, оличеног у лику епископа као свештенослужитеља, усред којих су пак обично сазидане цркве да представљају такозване „саборне храмове”, имајући у виду да хиротонија епископа без назначења конкретног храма/олтара, постаје ништавна и да тако назначени епископи не могу да дејствују.³⁰ О месту и служби епископа каже се да где је Епископ, тамо нека је сво мноштво народа, као што тамо где је Исус Христос – тамо је Католичанска (саборна) Црква.³¹

Манастир као седиште епископа било је питање епископа Сарског и Перејаславског, Теогноста на Константинопољском сабору 1276. године, на коме је дозвољено да се при манастиру утврди епископско седиште у односу на претпостављени град његове области.³² У том контексту поставља се питање односа власти епископа и игумана одређеног манастира. Наиме, грчке речи ἐπίσκοπος – *старатељ, надзорник*, у старој Цркви примењиван је за епископа, као што је и термин *игуман* – ὁ ἡγουμένος употребљаван у значењу „старешине над Црквом и учитељем” (Ἐκκλησιῶν ἡγουμένων καὶ μισταγωγοῦς) код Св. Кирила Александријског или код Созомена (Ὁδῆτις Ἀντιοχείων ἐκκλησίας ἡγουμένους), уопштено у контексту пророка (ἀποστέλλουσα τοῖς ἡγουμένους), человође (ἄρχων ἡγουμένους), старешине (ἡγούμενοι), (Мт. 2. 6; Лк. 22. 26; Дела 7. 10; 1.12) или учитеља (Јев. 13. 17).³³ Игуманом-ἡγούμενοι назива Теодорит, еп. Критски, человођу епископске заједнице, која је иступала против Св. Атанасија Александријског.³⁴ Епископско звање од VII века носио је игуман Синајског манастира, да би крајем IX века био рукоположен од Јерусалимског патријарха у достојанство архиепископа³⁵. Одласком из Студенице, Светог Симеона Немање у Хиландар, манастиром је управљао игуман Дионисије, све до доласка Светога Саве у Студеницу (1206), у својству „архимандрита-игумана *Свете Богородице студеничке лавре*”, да би исти, по повратку у Свету Гору, поставио „уместо себе игумана да се брине за поверене му душе, а из наречене архимандрије од које је овај богољубац основао велику архиепископију, дом Спасов, звану Жича, рукотворени му манастир,” и „у њем свеноћна молбе чинећи и свету службу свршавајући, од својих ученика” (монаха), ... „у манастирима сабираше зборове игумана и инока и поучаваше их бољим иночким подвизима”, а у Жичи „учаше своје ученике дан и ноћ”, што индиректно

28 Милаш, 2004, 1, 175-185, 242-245, 263, 292, 340; II, 59, 66-67.

29 Благојевић, 1992, 67-82. Калић, 2006, 72. Leclercq, 1908, 1198. *Code Théodosien*, 2009, XI, 26, 6 (3. 12. 415). Пигулевская, 1963, 3. Милаш, 2004, 2, 104. Barone-Adesi, 1998, 55. Милаш, 1902, 404.

30 Милаш, 2004, 1, 341. Бумис, 2011, 146. Јевтић, 2005, 108.

31 Јевтић, 2005, 37. Зизјулас, 1996, 76-91.

32 *Памятники*, 1908, 137.

33 Cyrillus Alexandrinus, PG 72, 553. Sozomenus, VII, 8, PG 67, 1433. *Didascalia*, 1840, vol. 1, II, 25. 7; 26. 4; III, 5. 3.

34 Theodoretus Cyrensis, I, PG 83, 983-987.

35 Соколов, 2003, 309-310.

претпоставља да су права и привилегије ктитора одређивале и игумана.³⁶ Да је Жича била истовремено и архиепископија и манастир, говори и житије архиепископа Арсенија, где су ова два црквена достојанства могла бити обједињена у лику Светог Сава: „И када је дошао у манастир (Арсеније), нађе неког црнца од оних који су тамо били, ... рекавши му да ради у манастиру са братијом, што му год заповеде.”³⁷ О томе сведочи и биограф епископа бањског Данила Другог који каже да је он као епископ живео „у рукотвореном му манастиру светога мученика Христова Стефана”, све док није укинута као епископија и по жељи ктитора, као игуманија, заузела је високо позиционирано место на српским саборима.³⁸

У неким епископским седиштима Српске цркве одржала се све до данас првобитна епархијска организација са манастирима/епископским катедрама, где у континуитету егзистирају монаси заједно са игуманом и епископом све до данас. (нпр. епископ Пећки, викар Српског патријарха, Будимљанско-никшићка епископија, Жичка епископија, Митрополија црногорско приморска у Цетињском манастиру (стара Зетска епископија), Милешевска, итд), следећи светосавску традицију.³⁹ Доментијан наводи да су приликом сазивања „сабора српске земље”, присуствовали новопосвећени епископи, велики игумани и часни црнци (монаси), попови, ђакони и сав народ, чиме се не искључује присуство игумана у манастирима/епископским седиштима, ако се има у виду да се број монаха постепено умножавао.⁴⁰

Постављањем православног епископа у приморским католичким деловима Српске државе, Зети и Хуму, у манастиру Св. Арханђела на Превлаци – напуштеном бенедиктинском манастиру (Зетска епископија) и Хумске епископији у цркви (манастиру) Св. Богородице у Стону, сасвим је извесно да је Сава имао у виду да су новоосноване епископије, дотадашње манастирске цркве, постале епископалне саборне цркве, које су се јурисдикцијски налазиле у сфери римокатоличке барске и дубровачке архиепископије.⁴¹ Да је манастир Св. Богородице био катедрални храм хумског епископа потврђује и хрисовуља Уроша I из (око 1253), којом се (манастиру) Свете Богородице дарује потпуна слобода од државних власти и право судске надлежности архијереју да суди унутар и изван манастирске територије.⁴² Имајући у виду ову канонску препреку, ојачану одлуком Латеранског сабора из 1215. године да се Барској архиепископији призна право јурисдикције над католичким црквама у српској држави, а манастиру Св. Арханђела на Превлаци (седишту старе Зетске епископије) потврди оснивачко право которске епископије, Сава одлуком о оснивању православних епископија при манастирима, у граничним подручјима Српске државе, не нарушава

36 Исти, 2003, 263. Свети Сава, 1998, 169. Доментијан, 1938, 102, 110, 137, 166. Теодосије, 1988, 187, 204, 213, 229, 335. Поповић, 1991, 114-118. Копривица, 2017, 8-9. Ђоровић, 1985, 15. Лавра је матични манастир читавог низ других манастира, односно језгро монаштва једне области.

37 Данило Други, 1988, 155-160. Доментијан, 1938, 177. Ковачевић, 1890, 9.

38 Данило Други, 1988, 145.

39 Слијепчевић, 1991, 1, 92. Јанковић, 1984, 202-204.

40 Доментијан, 1938, 127. Данило Други, 1998, 155-160. Данилови Настављачи, 1989, 84. Благојевић, 2008, 13.

41 Калић, 1979, 34-52. Јанковић, 1984, 199-200. Иста, 1985, 32, 35. Станојевић, 1912, 93-97. Пурковић, 1938, 17-26. Ферјанчић, 1981, 1, 302-305. Ђирковић, 1997, 241-242. Мишић, 1996, 122-128. Живковић, 2004, 154-155, 159, 169. Кораћ, 2001, 143-145. Поповић, 2001, 172-174.

42 Живојновић, 2009, 154. Јанковић, 1985, 171. Слијепчевић, 1939, 240-242. Новаковић, 1912, 601. Новаковић, 2005, 229, 593-597, 600-602.

канонски принцип да у једном граду не смеју бити два епископа (8. правило I Ник.).⁴³ Наиме, пренебрегавајући јурисдикцијске надлежности двеју архиепископија, настојећи да регулише питање два различита црквена центра, сходно 9. правилу Антиох. и 12. правилу IV Халк, које каже да: „Митрополитска област се не може поделити на две, тако да од тога бивају два митрополита у једној истој области, зато да се убудуће ниједан епископ не дрзне на нешто тако, јер који то покуша биће збачен са свога степена. Градови који су царским граматама одликовани именом метрополе, нека уживају само част, као и епископ који управља Црквом тога града, тако да се правој митрополији очувавају њена права”, Сава је настојао да заштити на тај начин географски карактер/границе Цркве, а самим тим и еклисиолошку свест о јединству Цркве, усклађујући црквени поредак са државним/грађанским поретком, у својству архиепископа-престолника, самосталне аутокефалне цркве (19, 22. правило Антиох., Правило. 47, 57, 66, 68, 69, 108, Картаг.; 17. IV Халк.; 8. правило III Ефеског, 28. правило IV Халк.; 39. правило Пето/Шестог Трулског сабора)⁴⁴.

Извори

- Данило Други (1988): *Животи краљева и архиепископа српских, Службе*, Београд.
- Данилови настављачи (1989): *Данилов ученик, други настављачи Даниловог зборника*, Београд.
- Didascalia et constitutiones apostolorum* (1840): (ed. F. X. Funk), vol. 1, Paderbornae.
- Доментијан, (1938): *Животи Светога Саве и Светога Симеона*, Београд.
- Законоправило Светога Саве* (2004): (пр. М. Петровић), Жича.
- Јевтић, Атанасије (2005): *Свештени канони Цркве*, Београд.
- Ковачевић, Љубомир (1890): „Светостефанска хрисовуља”. у: *Споменик СКА*, IV, Београд, 1-11.
- Марковић, Василије (1920): *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Ср. Карловци.
- Miklosich, Franz (1858): *Monumenta Serbica*, Viennae.
- Милаш, Никодим (2004): *Правила православне цркве с тумачењима*, 1, 2, Београд-Шибеник.
- Мошин, А. Владимир (1960): „Сербская редакция Синодика в неделю православия”. у: *Византийский временник*, XVII, Москва, 279-353.
- Новаковић, Стојан (2005): *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд.
- Павловић, Миливој, „Грачаничка повеља”, *Гласник СНД, Скопље*, 1928, 105-141.
- Памятники древне-русского канонического права* (1908): ч. 1, (Памятники XI-XV в), (ред. А. С. Павлов), Санктпетербург.
- Острогорски, Георгије (1939): „Писмо Димитрија Хоматијана Св. Сави”, у: *Светосавски зборник*, II, Београд, 91-111.
- Свети Сава (1998): *Сабрана дела*, Београд.

43 Милаш, 2004, I, 201. Јевтић, 2005, 111, 277. Theiner, 1863, 215. Раќки, 1867, 130-131. Јанковић, 1984, 165-170, 200. Шкриванић, 1977, 57, 59-60.

44 Јевтић, 2005, 98-100, 117-119, 162, 336, 345-346, 350-351, 352, 369, 374. Подскалски, 2010, 108-109.

Стефан Првовенчани (1988): „Живот Симеона”. у: *Сабрана дела*, Београд, 63-101.

Студенички типик, цароставник манастира Студенице (1994): (пр. Т. Јовановић), Београд.

Rački, Franjo (1867): „God. 1230, 15 srpnja. U Raši. Stjepan Radoslav kralj srbski i pomorski potvrđjava Kotoranom povelju krlja Gjure od godine 1215, 15 kolovoza”. у: *Rad JAZU*, Zagreb, 1867, 130-131.

Теодосије (1988): *Житија*, Београд.

Theiner, Augustino (1863): *Vetera Monumenta Slavorum meridionalium*, tomus I.

Hefele, J. Charles – Leclercq Henri (1908): *Histoire de Conciles*, II, Paris.

Cyrillus Alexandrinus, *Explanatio in Lucae Evangelium*, cap. V, PG 72, 551-576.

Hermias Sozomenus, *Historia Ecclesiastica*, liber VII, PG 67, 1417-1508.

Code Théodosien, I-XV, Code Justinien, Constitutions sirmondiennes, (2009): Sours Chrétiens 531, Paris.

Theodoretus Cyrensis, *Ecclesiae Historiae*, liber I, PG 83, 883-990.

Šafarik, Josif Pavel (1870): *Okzky obcanskeho pismenictvi*, Praze, (2), 51-55.

Литература

Barone-Adesi, Giorgio (1998): „L’urbanizzazione episcopale nella legislazione tardoimperiale” у: *L’evêque dans la cité du IV au V siècle*, Actes de la table ronde organisée par l’Istituto patristico Augustinianum et l’École française de Rome (Rome, 1 et 2 décembre 1995), École française de Rome, 49-58.

Благојевић, Милош (1991): „Српско краљевство и „државе”, у делу Данила II”. у: *Архиепископ Данило II и његово доба*, Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, децембар 1987, САНУ, Београд, 139-155.

Благојевић, Милош (1992): „Град и жупа – међе градског друштва”. у: *Социјална структура српских градских насеља (XII- XVIII век)*, Смедерево-Београд, 67-83.

Благојевић, Милош (2002): „Жупа Моравица и земља Моравица”. у: *Св. Ахилије у Аршљу: историја, уметност*, Зборник радова са научног скупа 25.- 28. 05. 1996, (ур. М. Омчикус), Београд, 2002, 13-22.

Благојевић, Милош (2008): „Српски сабори и сабори отачаства Немањића и Лазаревића”. у: *Глас САНУ*, 14, 1-40.

Благојевић, Милош (2011): *Српска државност у средњем веку*, Београд.

Богдановић, Димитрије (1981): „Преображај Српске цркве”. у: *Историја српског народа*, 1, Београд, 315-327.

Бумис, Ј. Панајотис (2011): *Канонско право*, Сарајево-Београд.

Гардашевић, Благота (1977): „Каноничност стицања аутокефалности Српске цркве 1219. године”, у: *Свети Сава – Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975*, Београд, 3-43..

Живојиновић, Мирјана (1977): „О боравцима Светог Саве у Солуну”. у: *Историјски часопис*, XXV, Београд, 63-71.

Живојиновић, Мирјана (1979): „Ктиторска делатност Светога Саве”. у: *Сава Немањић-Свети Сава, Историја и предање, децембар 1976*, Београд, 15-25.

Живојиновић, Мирјана (2001): „Немањићи и Света Гора”. у: *Споменица епископу шумадијском Сави*, Зборник радова поводом 40. годишњице архијерејске службе др Саве (Вуковића), епископа шумадијског, Нови Сад, 209-224.

Живојиновић, Миријана (2009): „Византијске правне норме и судска надлежност у средњовековној Србији”. у: *Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора*, Зборник радова са научног скупа одржаног 19-21. марта 2009, САНУ, Београд, 151-164.

Живковић, Тибор (2004): *Црквена организација у српским земљама*, Београд.

Зизјулас, Д. Јован (1996): *Јединство Цркве у светој евхаристији и у епископу у прва три века*, Нови Сад.

Јанковић, Марија (1983): „Липљанска епископија и грачаничка митрополија” у: *Историјски часопис*, XXIX-XXX, 1982-1983, Београд, 27-37.

Јанковић, Марија (1984): „Саборне цркве Зетске епископије и митрополије у средњем веку”. у: *Историјски часопис*, 31, Београд, 199-204.

Јанковић, Марија (1985): *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд.

Калић, Јованка (1979): „Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године”. у: *Сава Немањић-Свети Сава*, Београд, 27-53.

Калић, Јованка (2006): „Београд у XII веку, тврђава-град-полис”. у: *Европа и Срби, средњи век*, Београд, 71-76.

Kaplan, Michel (2009): „Villes et campagnes à Byzance du VI au XII siècle aspects économiques et sociaux”, у: *Città e campagna nei secoli altomedievali*, Spoleto, 495-536.

Копривица, Марија (2017): „Постављање игумана у српским манастирима средњег века”. у: *Београдски историјски гласник*, VIII, Београд, 7-20.

Кораћ, Војислав (2001): „Остаци манастира Св. Арханђела Михаила на Превлаци”, у: *Старинар* 51, 135-170.

Lampe, W. H. Geoffrey (1961): *A Patristic greek Lexicon*, Oxford.

Lazzari, Tiziana (2009): „Campagne senza città e territori senza centro”, у: *Città e campagna nei secoli altomedievali*, Spoleto, 621-651.

Марковић, Миодраг (2009): *Прво путовање Светога Саве у Палестину и његов значај за српску средњовековну уметност*, Београд.

Маринковић, Чедомила (2009): „Ктитор са црквом као ликовна представа ктиторског права”. у: *Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора*, Зборник радова са научног скупа одржаног 19-21. марта 2009, САНУ, Београд, 321-334.

Милаш, Никодим (1902): *Православно црквено право*, Мостар.

Милосављевић, Драгиша (2006): *Средњовековни град и манастир Добрун*. Београд.

Михаљчић, Раде (1992): „Град у преломног раздобљу”, *Социјална структура српских градских насеља (XII- XVIII век)*, Смедерево-Београд, 113-122.

Мишић, Сениша (1997): „Земља у држави Немањића”. у: *Годишњак за друштвену историју*, IV/2, Београд, 133-146.

Мишић, Сениша (1998): „Историјска географија Србије у житијима Св. Симеона и Св. Саве”. у: *Свети Сава у српској историји и традицији*, Међународни научни скуп, САНУ, Београд, 93-104.

Мишић, Сениша (1996): *Хумска зема у средњем веку*, Београд.

Мишић, Сениша (1999): „Област”. у: *Лексикон српског средњег века*, (пр. С. Ћирковић и Р. Михаљчић), Београд, 457-458.

Мишић, Сениша, Радић, Радивоје (2017): *Србија 1217. настанак краљевине*, Београд.

Pani, Ermioni Letizia (2009): „Evoluzione urbana e forme di ruralizzazione”, у: *Città e campagna nei secoli altomedievali*, Spoleto, 659-693.

Петровић, Миодраг (1972): *Положај и права византијског цара у Цркви*, Београд.

Петровић, Миодраг (1980): „Историјско-правна страна Хоматијановог писма „најпречаснијем међу монасима и сину великог жупана Србије кир Сави”. у: *Зборник радова византолошког института*, XIX, Београд, 173-206.

Петровић, Миодраг (1986): *Студенички типик и самосталност Српске цркве*, Горњи Милановац.

Петровић, Миодраг (1995): „Прерастање Студеничке архимандрije у Жичку епископију”. у: *Свети кнез Лазар*, год. III, бр. 2 и 3 (10 и 11), Призрен, 41-48.

Петровић, Миодраг (1998), „Архимандритско достојанство Светога Саве”. у: *Свети Сава у српској историји и традицији*, Мађународни научни скуп, САНУ, Београд, 39-50.

Петровић, Миодраг (2002), „Свети Сава као састављач и преводилац Законоправила – српског Номоканона”. у: *Историјски часопис*, XLIX, Београд, 27-45.

Петровић, Владета (2016): „Трасформација урбаних насеља централног Балкана током раног средњег века”, *Споменица др Тибору Живковићу*, Београд, стр. 151-165.

Пигулевская, В. Нина (1963): „Город и деревня в Византии в IV-VI вв.”. у: *Actes du XII congrès international d'études byzantines*, Ochrid, 10-16 septembre 1961, Београд, I, 1-8.

Подскалски, Герхард (2010): *Средњовековна теолошка књижевност у Бугарској и Србији (865-1459)*, Београд.

Поповић, Радомир (1991): *Црквена имовина у немањихкој Србији*, Београд.

Поповић, Светлана (2001): „The Serbian Episcopal Sees in the Thirteenth Century”. у: *Старинар*, 51, Београд, 171-184.

Пурковић, Ал. Миодраг (1938): *Српски епископи и митрополити средњег века*, Скопље.

Слијепчевић, Ђоко (1939): „Хумска епархија и епископи од 1219. до краја XIX века”, *Богословље*, 14, Београд, 239-294.

Слијепчевић, Ђоко (1991): *Историја српске православне цркве*, 1, Београд.

Соколов, И. Иван (2003): *Состояние монашества в Византийской Цркви с середины IX до начала XIII века (842-1204). Опыты церковно-исторического исследования*, Санкт-петербург.

Тарановски, Теодор (1931): *Историја српског права у Немањихкој држави*, Београд.

Троицки, Сергије (1935): „Ктиторско право у Византији и у Неманићкој Србији”. у: *Глас СКА*, CLXVIII, Београд, 81-132.

Троицки, Сергије (1953): „Црквено-политичка идеологија Светосавске крмчије”. у: *Глас САН*, ССХII, Београд, 155-206.

Троицки, Сергије (2011): *Црквено право*, Београд.

Ђирковић, Сима (1997): „Католичке парохије у средњовековној Србији”. у: *Работници, војници, духовници*, Београд, 240-258.

Ђирковић, Сима (2001): „Српске *notitiae episcopatum*” *Споменица епископу шумадјском Сави*. у: *Зборник радова поводом 40. годишњице архијерејске службе др Саве (Вуковића), епископа шумадјског, Нови Сад*, 199-207.

Herman, Emilio (1940): „Ricerche sulle istituzioni monastiche bizantine. Tipika ktetorika, caristicaria e monasteri «liberi»”. у: *Orientali Cristiana Periodica*, VI, n. III-IV, Roma, 293-375.

Ђоровић, Владимир (1985): *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века*, Београд.

Ферјанчић, Божидар (1979): „Автокефалност Српске цркве и Охридска архиепископија”. у: *Сава Немањић – Свети Сава*, Историја и предање, децембар 1976, Београд, 65-72.

Ферјанчић, Божидар (1981): „Одбрана Немањиног наслеђа – Србија постаје краљевина”. у: *Историја српског народа*, 1, Београд, 297-314.

Шкриванић, Гавро (1977), „Прилог проучавању западних граница Српске државе на Приморју од XII до половине XIV века”. у: *Историјски часопис*, 24, Београд, 47-62.

ABOUT THE FIRST EPISCOPAL SEATINGS IN THE TIME OF ST. SAVA

Episcopal seatings had an important role in strengthening the church organization. The arrangement of the Episcopal Churches and the spreading of jurisdictional authority in the territorial terms encompassed all the *countries* that were part of the medieval Serbian state. Church authority in relation to the territory can not be contrary to the state, that is to say, for the internal church order the territorial principle is also of importance, if we take in account its division into areas where, within the limits of ecclesiastical authority, diocesans have their jurisdiction. The reason for setting up the Episcopate at the monasteries reflects the state of the dilapidated territorial urbanization, where monastic churches took over the role of the cathedrals and safe places, and the bishops of the monastic brotherhood's headmen.